

Dr. Alapy Gyula:

A magyar nő a történelemben

A csodaszarvas szépséges mondája a magyar mítosz ködéből eleven valóságként rajzolja meg a házasság ősi formáját: a leányrablást, melyre csaknem minden kezdetleges társadalomban példát találunk. De egy igen fontos tény is igazol, azt, hogy a magyar monogám, *egynejű* nép volt. Magyar szókincsünk összavai is ugyanezt igazolják. A *feleség*, a *hitves*, az *eladó leány* kétségtelen bizonyítékokat szolgáltatnak a magyarok egynejűségére vonatkozólag. A leányrablás primitív és atavisztikus formáját a menyasszony megvétele váltja fel, amely a turáni népek közt és ázsiai fajrokonainknál ma is szokásos. A leányért a sátorlakó nomád ma is fizet a szülőknek, ruhában, prémben, szőnyegben róva le érte a vételárat és csak ezek után lesz a kiszemelt leány feleségévé.

Az is bizonyos, hogy a magyar ellentétben türk fajrokonaival a megvett leányt, asszonyát sohasem tekintette másnak, mint *élettársának*, aki megosztja vele az örömet, bánatot és az élet terheit. Igavonóvá, barmává, aminek keleten évezredek óta megmaradt, a magyar sohasem alj ásította le a nőt. Ismeretes, hogy Kelet-Ázsiában még ma is ebben

a sorsban van a női nem, mely dolgozik és eltartja a férfit.

A nomád lovasnép nejei nem lehettek ilyekneké, mert gyermekeit szabadságra és a hadi élet dicsőségére nevelte. Ez a faj uralkodásra és nem szolgálásra volt elhivatva. De a katonás és kemény élet mellett erre nem is volt szükség. A nehéz munkát elvégezte a meghódított rabszolga, mely bőven akadt. Földműveléssel a magyar faj nem foglalkozott, csak letelepülése után.

A nép patriarkális közösségben élt törzseiben, ahol a vének uralkodtak. A roppant erős családi kötelék szinte egy nagy családdá fűzi az egész nemzetet. Egy népnél sem találjuk meg a megszólításokban levő melegséget oly annyira, mint a magyar népi nyelvben: *bátyám uram, öcsémuram, húgom-asszony, öcsémasszony, asszony néném, édesszülém*, megannyi nem a rokoni kapcsolatot jelenti, hanem az együvértartozást. A szüle megszólítás minden öregasszonynak kijáró tisztesség. A déd, ük, szépapa és anya a messzemenő törzsi kapcsolat mellett bizonyítanak.

Az egykorú krónikák leírják nemezből készült sátoraikat, melyeket prémekek tettek lakályossá, ebben folyt le életük. A sátor csak télen szolgált menedékül nekik, a meleg hónapokban körülette tartózkodnak. Az előkelők kevélysége meglátszik nőik díszes ruházatán is. Élelmük meglehetősen egyhangú, hús, vad, hal és italuk a kancatej. A köznép szűrben jár, mint mai pásztornépünk is, de nem ismeretlen előttük a kenderszövés, a vászon, mely már a hunok közt is el volt terjedve.

Az eladóleányt megkérték és megvették; mai népszokásainkban is megmaradt ennek az emléke, a házasság mesterséges akadályában. Lakodalom

napján a menyasszonyt a kérő násznagy kéri ki a kiadó násznagytól, a vőfénynek is sok dolga akad, míg minden akadály legyőzése után megkapják a menyasszonyt és vihetik az esküvőre. De a lakadalomban következik a folytatása, a menyasszonytánc és a vőlegény várhat, míg végre hajnal tájban, vagy később csakugyan férjé és feleségé lehetnek.

Honfoglaló őseink ilyes háziünnepe a módosabbaknál nem esett meg a kobzos nélkül, aki éneket mondott a hősokról, akik a dicsőségért és hírért életüket áldozták. Ez a halhatatlanság volt a vágya minden valamirevaló magyar vitéznek, aki a fájdalmakat könnyen tűrte és a halál, vagy az elszerecsétlenedés nem riasztotta vissza a hősi vállalkozásoktól.

Sokan talán durvának találják ezt a népet, de ez a sátorlakó lovasnép még nem finomodhatott el, mint kései unokái. Viszont lelkének meg volt az erkölcsi tartalma, mely az ősök tiszteletében, az állam iránt való engedelmisségben, a harcban pedig a vasfegyelemben nyilvánult meg. Hogy legféltettebb kincse a nő volt, ki neki gyermekeket szült, azokat vitézekké nevelte, ez bizonyításra nem szorul.

Gyökeresen változik a helyzet a vezérek kora után, mikor a nyugati kereszténységbe kalauzolja őket az első szent király. Vaskézzel terjeszti a civilizációt is nemzete soraiban, mely nehezen hajtja büszke fejét ebbe a terhes igába. A nő családi állapotáról Szent István törvényei tájékoztatnak. A feleség a férj korlátlan tulajdona volt, helyesebben a családé, melybe belépett. A férj, aki feleségét megölte, csak csekély vérdíjat fizet a megölt nő szüleinek vagy rokonainak és börtöt tart e bűnért. Az ispán, tehát a főember 50, a vitéz 10, a közember 5 tinó váltságot fizet s e vérdíj alacsony ösz-

szegének az okát abban találhatjuk, hogy a törvényhozó méltányolta azt a veszteséget, melyet a nő halálával annak ura szenvedett.

Szent István törvénye a tolvaj nőt, ha az férjes, megváltani engedte férjének két ízben, de ha harmadszor is így vétkezett, vásáron eladták és rabszolga rendbe taszították. Íme milyen nagy különbség a két bűn büntetése között! A törvény megvédi az özvegyet és árvát, ami a keresztény felfogásnak a térhódítása törvényhozásunkban. Az özvegyet senki sem kényszeríthette arra, hogy újból férjhez menjen, de ha fogadalmát megváltoztatja és mégis férjhez megy, árváit elhagyja, csak ruhákat vihet magával férje javaiból. Ha az özvegy gyermektelenül maradt és megígérte, hogy nem lép új házasságra, férjének javai tulajdonává lesznek; ha pedig elhal az özvegy, a javakat az ági rokonok öröklék, ilyenek nem létében pedig a királyra szállnak.

Tilos a rabszolgánokkal való minden szerelmi érintkezés a szabadoknak és ha ilyesmi kiderül, véresre korbácsolják a szabadot. Ha újból vétkezik, akkor haját nyírják le, ha harmadszor érik tetten, akkor vásáron eladják rabszolgának. Ha valaki szolgánót vesz el, örök szolgaságba taszítják.

Embertelennek látszanak ezek a törvények, de ez a középkor törvényhozása. Európa minden államában meg van a rabszolga osztály még évszázadokon keresztül és az egyház hosszas küzdelmébe kerül, míg azok során enyhíteni tud.

De ezek mögött a sötét árnyékok mögött vannak bájos és derűs részletek is a nép életében. A szentéletű Gellért, csanádi püspök legendájában olvassuk, hogy Veszprémmegyében jártában Walter kanonokot éjjel figyelmezteti, hallja-e a szolgáló

énekét, aki a kézi malmot forgatta. A kegyes püspök örvend, hogy a szolgarenden levő leány vígan és panasz nélkül teljesíti kötelességét. Walter kanonok megjegyezte, hogy ez a magyarok éneke és az együgyű leány világias éneken jót nevettek a kegyes püspök és kísérője, a kanonok.

Ekkor már lassan városok és falvak keletkeznek. Ezek az utóbbiak többnyire azonos foglalkozást űző néppel telnek meg és egy családdá fűzi össze őket. Ilyenek a király úr és a királyné asszony népei: udvarnokok, halászok, solymászok, stb. népek.

Mivel a tulajdon volt az, amelyet a legnehezebben szokott meg a puszták népe, az ellen elkövetett bűnöket sújtotta a törvény legkegyetlenebbül. Így szent László királyunk törvényhozásában olvasuk, hogy a tolvaj asszonynak orrát vágták le és ha szabad volt, akkor vagyonának elvesztése mellett szolgáltatásba taszították. Ha özvegy volt, akkor a szemét tolták ki a tolvajnak és vagyonát, gyermekei részét kivéve, mind elvesztette. A tolvaj hajadont eladták a vásáron és ha valaki mégis felszabadította, köteles volt átadni a királyi udvarnak.

Zord és kemény büntetések ezek, de minden európai törvényhozásban megtaláljuk ennek párjait.

De a nőt megvédi a törvény minden hatalmaskodástól és ha nemes hatalmasul rátör egy nőre, azt megsérti vagy megveri, vagyonának kétharmad részét fizeti bírságul és csak egyharmadrésze marad tulajdona. Ha pedig nem volna vagyona, akkor a támadónak fejét leborotválva, bilincsekbe verve viszik a vásárra, ott megkorbácsolják és rabszolgául eladják. A szolgarenden levők ugyanúgy bűnhődnek, mint uraik.

Szent László törvényeit szigorú vallási felfogás

lengi át. Megtörtént, hogy a pap rabszolganőjével élt, a törvény azt parancsolta, hogy a nőt el kellett adnia. Az ilyen papokat nyugaton már eltávolították az oltártól. Megrendszeríti a másodsorú nőül papokat és diakónusokat, továbbá az olyan papokat, akik özvegyeket vagy elvált nőket vettek feleségül. Ezeket kötelezi a törvény, hogy szüleikhez térjenek vissza. Az első és törvényes házasságban élő papok megmaradhattak papi hivatalaikban.

Házassági ügyekben egyházi bíróságok ítéleztek. Azonban ezek egyoldalúsága kitűnik abból, hogy házasságtörési esetekben csak a nő hűtlenségét tekintették bűnnek, a férfié felett napirendre tértek. Aki hűtlen feleségét megölte, a földi igazságszolgáltatás nem büntette. Adjon számot Istennek tettéről — mondja a törvény — és a férj, ha akar, új házasságra léphet. De ha igazságtalanul gyilkolta meg feleségét, akkor a törvény vizsgálatot rendel el és ott tisztázni kellett magát.

Ha valaki feleségét tiltott szerelmi viszonyban tetten érte, a nőnek a kánonok szabályai szerint kellett vezekelnie. A férj visszavehette, ha akarta. Ha nem vette vissza, akkor egyik sem léphetett új házasságra.

De erősen védte a törvény a női becsületet is és az erőszaktevőt annyi bírságban marasztalta, mintha embert ölt volna. A becsületet tehát az emberi étellel egyenlő értéknek tekintette a törvény.

Szükség volt ezekre a kemény törvényekre a középkor erkölcsi mellett, amelyeket az egyház csak lassan tudott megszelídíteni a kezében levő roppant hatalommal. De élt is vele és ennek köszönhető, hogy nagy befolyásra tett szert a nép körében. A népet nem volt nehéz megfegyelmezni, az ököljog inkább a hatalmas oligarchákat tette ret-

tegett és félelmes ellenfelekké, akik később a királylyal és *egyházzal* egyaránt szembehelyezkedtek.

A lovagkor hajnalhasadása ez és a női becsületnek legelső védelmezője, a lovagok virága, Szent László király. A nevéhez fűződő legendák legbájosabbika az, midőn a kún rabló karjai közül kiszabadítja a magyar leányt. Nyeregbe kapta a kún vitéz zsákmányát és lova sebesen vitte, mint a szél; László meglátja a jelenetet és utána száguld paripáján. A távolság egyre fogy közöttük, végre beéri a kunt, összecsapnak és megöli a kún harcost, a leányt pedig megszabadítja. Ha nem maradtak is reánk az énekmondók regéi, de Szent László nevét bizonyára belefoglalták dalaikba.

A női becsületnek értéke egyenlő az élet értékével. A krónikás beszéli, hogy Zimony ostrománál Mánuel bizánci császár csapatai keményen szorongatták a várat. A megszorult magyar vitézek egy bűbajos varázsló erejű nőt állítottak ki a vár falaira, aki felhajtva ruháját varázsigéket mond és átkot szór a görögökre. Íme a pogány magyarságnak egy visszatérő jelene. A varázs azonban nem fogja Mánuel császár seregét, a vár elesik. A görög martalócok fosztogatni kezdenek és ekkor olcsó az emberélet. Egy magyar főúr, mikor szép feleségét elakarták rabolni, annak kérésére maga vágta le a szerencséién asszonyt, aki inkább a halált választotta, mintsem a bujálkodó görögök karmai közé kerüljön.

Ezek a példák mutatják, hogy a nő már lassan felemelkedik arra a piedesztálra, amelyen századok óta áll. Az erősebb nem védelmezője lesz a középkor durva hatalmi túlkapásaival szemben.

Nagy haladást jelent a múlthoz képest *Kálmán* király törvényhozása, mely Európá-szerte párját

ritkítja okos intézkedéseivel és határozatainak világos fogalmazásával. E nagy király törvénye szerint, ha egy asszony elhagyja urát, két ízben vissza kell adni, harmadízben ha nemes, úgy vezekelnie kell és többé házasságra nem léphet. Ha közrendű, akkor el kell adni és a rabszolgaságból nem szabad kiszabadítani. Ha valaki nejére rábizonyítja a házasságtörést, ha akarja, megszabadulhat tőle és más házasságra léphet. Ha a házasságtörő nő nemes renden van, akkor vezekel, de új házasságra többé nem léphet; ha plebejus, akkor örök szolgaságra el kell adni őt. Ha a férj nem tudja vádját bizonyítani, akkor ugyanez a büntetés éri őt, a nőt elváltatja tőle a törvény és tetszésére bízza, hogy új házasságra lépjen. A házasságtörő férfit ugyanez a büntetés éri, mint a nőt. A férfi, aki más nejével vétkezik, ugyanolyan sorsra jut, mint a nő, aki másnak férjével vétkezett.

A veszedelmesen dívó leányrablásnak akként akar gátat vetni, hogy azt éppen úgy bünteti, mint az erőszakot. Ha a vétkes nemes ember, a kánonok szerint kell vezekelnie a püspök székhelyén levő vezeklőházban, ezenfelül bírságot fizetnie. Aki ezt nem fizeti meg, azt Szent László törvénye szerint megnyírják és üstökétől megfosztva rabszolgául eladják. Más jegyesének elrablója ugyanezen büntetéssel bűnhődik és ezenfelül soha házasságra nem léphet, ha a bírságot nem fizeti meg, örök szolgaságra taszítják. Ha a férj annyira meggyűlöli hitvesét, hogy ezért szabadságától is megvált és szolgaságban élt, az asszony újra férjhez mehetett.

Kálmán király megszorítja a papok házasságát. Azokat a papokat, akik második házasságra léptek és özvegyet vagy elváltat vettek feleségül, megfosztotta javadalmuktól és papi méltóságuktól. Pap csak

a felesége beleegyezésével lehet püspök, ami az együttélés megszűnésével járt. A pap megtarthatta feleségét, de kikötötték, hogy mint diakónus nősüljön a nagyobb egyházi rendek felvétele előtt. A püspök csak úgy avathat valakit diakónussá, ha önmegtartóztatást fogad; ha az illetőnek neje volna már, úgy ennek is ígéretet kell erre tennie. A házas pap vagy diakónus csak úgy szolgálhat az oltárnál, ha feleségének, aki szintén önmegtartóztatást fogadott — külön lakásról és ellátásról gondoskodik. Az ágyast tartó papot letették hivataláról és vezekelnie kellett, a nőt pedig szolgálatából elbocsátani: csak így léphetett újra az oltári szolgálatra.

A házasság eddig laza köteléket alkotott, mert csak ritkán kötötték azt a pap előtt. A magyarok ragaszkodtak ősi házassági formáikhoz, amely még a régi pogány kor csökevénye volt. Természetes, hogy így a válás is könnyebben ment. Ezért a papság arra törekedett, hogy a házasság felbonthatlansága intézményesen biztosíttassék. Tehát elrendelték Kálmán idejében, hogy minden házasságkötés pap jelenlétében és alkalmas tanuk előtt történjék különben azt közönséges ágyasságnak és fajtalanságnak tekinti a törvény.

A vallás mind mélyebben hatol különösen a női lélekbe. Nem is kellett ide szigorú törvények, amelyek kötelezővé tették a templomok látogatását — ami abban az időben nem is tartozott a könnyű feladatok közé, mivel messze földön akadt egy-egy templom, — a hit ereje elsőnek a női lelkeket hódította meg. Csak így értjük meg *Árpádházi Szent Erzsébet* gyönyörűséges legendáját, aki Wartburg várában fukar férje, *Thüringiai Lajos* örgróf oldalán a jótékonyágnak szentelte egész szépséges életét. Megértjük *Boldog Margitnak, IV. Béla*

leányának lemondó sorsát a Nyulak szigetén, aki visszautasította a legcsábítóbb ajánlatait is a világi hiúságok vásárának, a fejedelmi arát, a királyi udvar fényét és szűk cellájában sanyargatta gyenge testét, hogy mielőbb találkozzék égi jegyesével. . .

Ez a középkor. Romantikája ma is megejtí szíveinket és nem tudunk másképpen, mint meghatódással gondolkozni eseményeiről, ahol zord törvények parancsán tört meg minden gyarlandó emberi akarat.

Már az Árpádkor első századaiban megtaláljuk a *kongregációkat* a falvakon is, Orbán pápa után pedig széltében elterjednek. A leányok, akik tagjai lettek ezeknek a kalendáknak, lemondtak a férjhezmenésről és szűzies életet fogadtak és a világi örömeiket megvetették. Ezek a társulatok a papok vezetése alatt működtek. A kilépő tagok, akik fogadalmukat megszegették, 10 penza kézváltságot fizettek.

A szigorú vallási törvények, melyekkel a világi törvények is összhangban állottak, a középkor aszkézisét vitték be a családi életbe is. Első és fő kötelessége volt mindenkinek az egyházzal szemben való kötelezettségeit teljesíteni. Ebben a szellemenben nevelkedett, élt és halt meg a középkor magyar nője. Az Árpádok kora végén a magyar oligarchia kezd kialakulni, velük szemben a várvédő népek, a várjobbágyok átalakulnak nemesi renddé. A főurak közt valóságos kis királyok akadnak, így trencsényi Csák Mátysz úr, a honfoglaló Csák nemzetségből, aki nemcsak a királlyal, de a pápával is dacol és sorra foglalja el az egyház birtokait.

A főúri rend féltő gonddal őrizte nőinek jó hírnevét és becsületét. Két mondát őrzött meg tör-

ténelmünk, amelyek szerint a megsértett hitves es leány becsületéért a férj és az apa kardot ránt a királyi családra. *Bánk* nádorispán IV. Béla nejét, a merániai *Gertrudis* királyasszonyt megöli, mert vétkesnek látta felesége megrontásában. *Zách Felicián* pedig Károly Róbert királyra tör rá ebéd közbeni leánya megszeplősítéseért állván boszút, melyet irtóztatós kegyetlenséggel torol meg a király. Ez utóbbi azonban valószínűleg csak legenda és *Zách* azért támadt a királyra, mert visszavette tőle is az erőszakosan elfoglalt birtokát. A népmonda azonban így vette szájára a boldogtalan *Zách* család szörnyű tragédiáját.

A középkor női közül kevés vált történelmi alakká. Ennek az oka nem lehet más, mint az, hogy a magyar nő nem kereste a feltűnést és a nyilvánosságot, hanem elvonult csendes családi körébe és ott, mint anya és hitves élte egyszerű életét.

Szinte egyedül álló kivétel e téren Rozgonyi Istvánné—*Szentgyörgyi* Cecília példája, aki urát követte a török elleni háborúba 1428-ban Galambóc vára alá, amelyet a Dunáról vettek ostrom alá. Az önfeláldozó hitves gályán követte urát, amelyről ostromgéppel bombázta a várat, majd nagy szolgálatot tett a töröktől a szerb partról a magyar partra szorított sereg mentése körül is. Ezért a nevezett úrnőt a király jószágokkal adományozta meg.

Sokkal többet tettek a magyar főasszonyok és nemesek feleségei a még az Árpád kor végéig dívó rabszolgaság megszüntetésére és erre főképpen az egyháztól nyertek ösztönzést, mely a rabszolgaság intézményének erkölcstelenségét tanította. Több oklevélben írva maradt ránk a felszabadítás ténye, különösen a váradi registrumban találunk erre érdekes adatokat. Mint például: Móric nevű pap nem

tudván, mikor érnek napjai véget, életében a váradi egyháznak ajánlja fel magát és birtokát. Árva nevű szolgája legyen a váradi egyház harangozója halála után. Szép nevű rabszolganőjét, akit úgy vásárolt, szintén az egyházra hagyta azzal, hogy halála után adjon az egyháznak két márka sulyu viaszt. De Szép rabszolgájának fia és leánya egész szabadok legyenek. Divatos volt a rabszolgáknak pénzen való megváltása is.

A lovagkor, amelyben kivirult a női nem tisztelete, az Árpádkor vége felé Jeruzsálemi András királyunk uralkodása alatt kezdődik és tart évszázadokon keresztül. De azért ebből az időből még maradt nyoma a leányrablásnak is, amely főbenjáró bűnért tüzesvaspróbát kellett kiállnia a tettesnek, vagy a családdal kiegyeznie.

Lassan rendeződik a nő birtokjoga is. Míg Kálmán királyunk idejében a nő még nem rendelkezett öröklött vagyonával és birtokára fitestvéreinek volt elővételi joga, az aranybulla már nagy lépést tesz e téren előre, mikor megállapítja negyedik cikkében a *leány ne gyedet*, amely évszázadokon keresztül mértékadó volt a női ág örökösödésére. Kimondja az aranybulla azt is, hogy a meghaltak, elesettek és halálra ítélték feleségeit nem e miatt, de más okból nem szabad megfosztani hitbéreiktől.

A törvények tilalmazták a különböző rendűek házasságát és az ilyen házasságokból született gyermekek nemük szerint, különböző társadalmi osztályok tagjaivá lettek. Szigorúan tiltották a nagy közéleti szerephez jutott izmaelitákkal (szaracénok, szercesenek) kötött házasságot, akik színleg voltak csak keresztények és kényszerből keresztelkedtek meg, az elvett keresztény nőket később hitükre kényszerítették. Második András király megesküdt, hogy

hogy az izmaeliták és zsidók keresztény szolgálait tőlük elveszi. Ha ennek ellenére mégis tartanak, vagy keresztény asszonnal élnének, vagyonukat vesztik el és keresztények szolgaságába kerülnek.

A középkor befejező két századában, vegyes-házi királyaink uralkodása alatt a családi élet tisztasága kikristályosodik. Voltak ez alatt a két század alatt nagy belső forrongások, polgárháborúk; az oligarchia a Mátyás uralkodását követő évtizedekben elérte fejlődésének tetőzését, de a családi élet minden káros befolyástól ment maradt. A főúri hölgyek nem ritkán női szerzetesrendek zárdáiban nevelkednek, amiről a veszprémvölgyi görög apácával kapcsolatban történik említés már az Árpád-kor első századaiban. Később a Domonkos-rendi és a Szent-Klára rendjebeli apácák települnek meg Magyarországon és ezek leányneveléssel is foglalkoznak. Árpádházi *Boldog Margit* és Szent Kinga ragyogó példái elhomályosítják a szerencsétlen ötödik István házas életének foltjait, amelyeket azon a kun *Erzsébet* királyné ejtett s amire eddig még példa nem akadt a magyar trónon.

A városokban idegen vendégek települnek meg, akik ide új szokásokat hoztak magukkal. Ezek legtöbbször németek és olaszok. Hazájukból jogszokásokat is hoztak magukkal, mélyeket a magyar királyok megerősítettek. Így a selmeci jogkönyv a város német polgárainak jogszabályait foglalta magában. Ez a leányrablás bűncselekményét akképpen ítélte meg, hogy a bíró összegyűjtve az esküdt bírákat és a leány rokonságát, a leányt középre állították annak a férfinak jelenlétében, aki őt elrabolta. A bíró megkérdezte: hozzá megy-e szent akaratából? Ha a leány hozzáment a férfihoz, ak-

kor vége a törvénylátásnak, ha nem és atyafiaihoz megy, akkor a rablónak fejét veszik.

A női erény és büszkeség egymástól elválaszthatatlanok a városokban csak úgy, mint a falvakon. Példátlanul áll az esztergomi nők esete, mint a tatárjárás egyik borzalmas emléke. A várost meghódító tatár vezér elé legszebb ruháikat és ékszereiket felöltve mennek és arra kérik, hogy hagyja meg nekik pusztá életüket. Természetesen nem teljesül kérésük és a rabló horda először ékszereiktől, majd becsületüktől és életüktől is megfosztja őket. Háromszáz év múlva *Dobozi Mihály* hitvese arra kérte urát, hogy ölje meg, ne kerüljön élve az üldöző török kezébe. És ura teljesítette kérését.

A magyar nő erkölcsét nem rombolta le a mindinkább terjedő fényűzés, a gazdag lakomák, melyek a középkor végén divatba jöttek a magyar főnemesi rendben. Az egykor sátorlakó nomád nép női hamar átalakulnak a kultúra hatása alatt és nyugathoz simulnak ízlésben is. Már az Árpádkor végén azt olvashatjuk, hogy Velence révén selyem és bársony szövetek, színes kelmék és ékszerek özönlenek az országba és ez századokon keresztül tart. Mátyás idejében éri el ez tetőzését, aki udvarában összegyűjti a nyugat legkiválóbb tudósait és művészeit, évtizedeken át középponttá tette Magyarországot a kultúra terén.

A középkor embere lelkében pogány maradt, hatalomvágy, önkény, erőszak jellemzi e kornak főembereit, de családi életük tisztasága a hanyatló korban is megőrizte régi hírnevét. Egész Európában a reneszánsz női nagy befolyáshoz és hatalomhoz jutnak a politikai életben és diplomáciai összekötéseket sokszor a női kezek bogozzák. Magyarországon erre nem találunk példát, legalább is ma-

gyár nők a világi hiúságok vásárát nem szívesen cserélik fel a családi élet boldogságával Voltak királynőink, akik a cselszövéseknek voltak a mesterei, mint Zsigmond király második laza erkölcsű felesége, *Cillei Borbála*, de ezeket nem is számíthatjuk a magyar nemzethez, melytől mindig idegenek maradtak.

De egy asszony mégis kimagaslik ebből a korból és méltó élettársává magasodik a legnagyobb magyar hadvezérnek, Hunyadi Jánosnak. *Szilágyi Erzsébet* erős jellem, akin nem fognak a csapások, melyekben elég része van ura halála után. Fiát, a nemzet gyönyörű reménységét lefejezteti a királyi ármány mindenre kész hada és kisebbik fiát börtönbe juttatja. S a nagy nő, a megsértett hitves és anya boszút esküszik és erről csak akkor mond le, midőn kisebbik fia a királyi trónra jut, hogy mint legnagyobb nemzeti királyunk soha el nem múló emléket állítson magának. Mátyás szabadulásának ára az, hogy a cseh kormányzónak, Podiebrád Györgynek leányát eljegyzi. Mátyás beleegyezik, nem tudva azt, hogy itthon édesanyja már arát választott számára és Garai Anna szép keze várja, a nádorispán leányáé. Az ifjú Mátyás azonban nem enged és lekötött szavához ragaszkodik, a szerető édesanya is kénytelen ez előtt meghajolni.

Ismeretes, hogy Mátyás első feleségének korai halála után tizenkét évi özvegy sorban élt és csehországi hadjárata alatt egy boroszlói polgárleány szép szemeibe feledkezett. Királyoknál ezt azonnal szárnyára veszi a hír, de Mátyás oly titokban tudta e viszonyt tartani, hogy arról legszűkebb környezete sem tudott. E viszony gyümölcse volt Corvin János, akit — mivel Beatrixszal való házassága gyermektelen maradt — szeretett volna a trónra jut-

tatni. Ezt meghiúsította az özvegy királyasszony. De a zord nagyanya, Hunyadi Jánosné nem tagadta meg vérét és végrendeletében általános örökösévé tette unokáját.

Még ezek a zavaros idők is, ahol annyi bűnt követtek el az emberek egymás ellen, sőt hazájuk ellen is, az országgyűlések tanúsága szerint magasra értékelték a nő erkölcsét, amely ellen intézett támadásokat szigorúan torolták meg. A polgárháború zajában az 1446. évi országgyűlés végzései felfüggesztik a törvénykezést, de a női nem ellen elkövetett támadásokat kiveszi és azonnal törvényszék elé utalja.

Még egy szörnyűséget kellett megérni: a Dózsa-féle pórlázadást, amely irtózatos kegyetlenségeket követett el a főnemesek és nemesek ellen, azoknak kastélyait, udvarházait fölégette, lakóikat legyilkolta és női ellen aljas merényletekre ragadtatta magát. Amily erőszakos volt a támadás, olyan kíméletlen volt a bosszú is utána és a megtorlás ezrek életét oltotta ki.

A társadalom züllése, a politikai állapotok romlása feltartóztatlanul vitte, sodorta a lejtőn az országot Mohács felé, ahol húszezer magyar vitéz lett martaléka a keselyűknek és a rablóknak. Es ekkor megjelenik az irgalmas nagyasszony, a nagyszívű nádorispánné, Perényi Imréné—Kanízsay Dorottya, aki 400 embert fogad és eltemeteti a hazájukért elesett vitézeket.

Óh hányszor jelent meg azóta az irgalom asszonyának nemes alakja a szenvedők könnyeit letörölni, a betegeket és az elesetteket vigasztalni, sebeket bekötözni és gyógyítani, halottakat megsíratni és eltemetni történelmünk vérzivataros századaiban!

Eddig a magyar nő és a magyar család életét csak szűkszavú krónikák soraiból, vagy elsárgult pergamenek kusza betűiből lehet csak mozaik gyanánt összerakosgatni írott emlékek, családi levelek hiányában, mely a mohácsi vész előtt még nem volt elterjedt szokás. Ettől kezdve azonban már nem kell tapogatóznunk, egy-egy ritka adatból következtetnünk, mert bővebb források fakadnak a családi levéltárakban a magyar nő sorsát, szokásait, életét, műveltségét illetőleg. Nem régen indult meg az érdeklődés ebben az irányban is, de máris ismerjük a letűnt négy évszázad családi életét és művelődésének érdekes folyamatát.*)

A magyar nő gyönyörű alakja elevenedik meg az új történetírás rajzaiból, akiben a hitvesi hűség és önfeláldozás, az otthon rajongó szeretete és a művelődésre való törekvés, mély vallásosság, erős nemzeti érzés forranak össze általános jellemké. Ha csak Kanizsay Dorottyanál maradunk is, aki a középkor végén élt, látjuk megnemesedni alakját és írásaiból érezzük a jótéltélek meleg érzését. Az 1525. évben írja tisztartójának: „Tudjuk, hogy Isten a szegényeknek és ügyefogyottaknak könyörgetését megszokta hallgatni. Rendeljük azért, hogy akárhol tudnak szegény, ruhátlan gyermekeket és árvákat, ruházzák fel őket.”

A XVI. és XVII. század főasszonyai várakban és kastélyokban élték le életüket, amelyek nevelő iskolái voltak a nemes ifjúságnak. A nemes családok már 9—10 éves korukban kiadták a mind-

*) Történetíróink közül Takáts Sándoré a legnagyobb érdem ezen a téren kifejtett munkásságáért. A XVI. és XVII. századnak számos főúri asszonyának életrajzát írta meg és tisztázta a családi élet s a nőnevelés számos ismeretlen részletét. Könyvei a legszebb magyar olvasmányok és irodalmi értékük felbecsülhetetlen.

két nembeli gyermekeket, ezek a főúri családoknál tanultak meg írni-olvasni, a fiúk ott serdültek nemes apródokká és tovább szolgáltak serdült korukban, mint lovas ifjak. Mikor azután a végházakban a hadi életet is megtanulták a kardforgatással, kopjatoréssal, bajvívással együtt, akkor évi fizetés mellett szolgáltak tovább. Ezek voltak a szolgáló atyafiak. Voltak főúri családok, ahol naponta 80—100 vendég ült az asztalhoz a cselédséggel együtt és elegendő gondot szereztek a vár vagy kastély úrnőjének. A leánygyermek itt serdült hajadonná, miközben megtanulta a jó háziasszonynak minden teendőjét, varrást, hímzést, kertészkedést, gyümölcsbefőzést és aszalást, a gyógynövények hasznát, e mellett igaz emberséget és tisztességet.

A vendég leánykák mellett megtaláljuk minden főúri házban a *vénasszonyt*, akinek ez a neve jelentette foglalkozását, azt, hogy a leányokra felügyelt és azokkal étkezett, azokat oktatta mindenre. A ház úrnője eltávozhatott, de a leányok gondos kéz alatt maradtak.

Ezek a főasszonyok otthonukban élnek és onnan nem kíváncsognak a nagyvilágba. A férjeik az ország dolgában járnak-kelnek, végházakban hadakoznak az állandó ellenség, a török ellen. Mert a török hódoltság nagyot változtatott az ország külső képén és még nagyobbat a vezető osztály, a nemesiség jellemén. A mohácsi veszedelem előestélyén vállvonogatva mondták: menjen a király! Most azonban minden épkézláb vitéz harcos és él-hal a dicsőséges küzdelemért, a jó hírért és névért szívesen áldozza fel életét hazájának. A magyar földnek a virágai, a magyar nők is csak a vitézt becsülik valamire. Ezek otthonukban maradnak, ahová hazavárik aggódó szeretettel a küzdő harcost. Nemzeti

érzése a magyar nőnek e korban a régi hagyományok, a magyar szokások és nemzeti nyelvünk ápolásának él.

Nem szívesen nézték, sőt egyenesen bűnnek tartották, ha magyar vitéz idegen leányt hozott a házhoz, — bár az ilyenből a legjobb magyar asszonyok lettek az új környezetben, — azt meg nem bocsátották meg, ha magyar leány idegenhez ment nőül.

„Idegen nemzetet ne végy, — írja fiának Batthyány Ferenc — hanem magyar nemzetet, az kivel lölköd is megnyughassék. Idegen nemzetbe ne öltözzél: eleidnek is, magadnak is böcsületi megmarad.”

Még egy körülmény okozott igen nagy változást a magyar nők lelkében: az új vallás. A török hódoltsággal az új vallás is rohamosan elterjed és a XVI. század vége felé már alig akad katolikus főúri familia az országban és — cuius regio, illius religio — elve alapján a nép közt is szelvében elterjed. A hitújítók mély vallásos érzése és felfogása, prédikátoraiknak feddő beszédei, melyekben az ország sorsának siralmasra fordulását a közállapotok megromlásával hozták oksági összefüggésbe, nagy hatással van a női lélekre és a töredelmes magábaszállással szemlélteti a férfiak heroikus küzdelmét.

Elmondhatjuk, hogy a XVI. század a magyar nemzetnek hőskora, erkölcsi tekintetben pedig igazi fénykora. Ezt igen nagy részben az asszonyok nagy és mély vallásosságának kell tulajdonítanunk, a magyar nő hatalmas szellemi és erkölcsi értékének, amely egyre fokozódott. A magyar nő ájtatos, magábaszálló, vallásos, hűséges és ott ragyog rajta a szemérmes szerénysége mellett a tündöklő er-

kölcsi tisztaság is. Urához, Istenéhez fordul bizalommal és az előtt tárja fel lelkét, ott könyörög szerettei boldogulásáért, a harcban levők megmentéseért, pogány rabságba jutottak szabadulásáért.

Ha Kanizsai Dorottya-ról, két nádorispán, Geréb Péter és Perényi Imre özvegyéről a királyi oklevél azt írta, hogy „a női nem ékessége és igazi dicsősége, aki a legnemesebb erények boldog tulajdonosa”: ugyanezt száz és száz magyar főasszony érdemelte ki később, akinek élete a történelmi idők távlatából, mint derűs napfény világít felénk.

Mennyi hőslélekű lemondás elsírt könnye, mennyi áldozatkészség és megpróbáltatás, hitvesi odaadás élt a magyar nőben a viharos századok folyamán! Mindezt csak a hit ereje és nagysága tette elviselhetővé számunkra.

Hatalmas nagyurak feleségeinek leveleiből kiolvassuk fajuknak izzó szeretetét. Könyörögnek férjeiknek és jó szomszédaiknak, hogy a szegény jobbágy sorsán enyhítsenek, hogy azt védelmezzék. Mert a jobbágyon gyakran ütött rajta a török portya és még ennél is veszedelmesebb volt reá nézve az idegen zsoldoshad, mely nem ismerte az enyémtied közt levő különbséget.

Jövedelmük elment a hatalmas várnép és az atyai szolgák tartására, mely a becsület kérdése volt rájuk nézve és azért is nevezték ezeket a helyeket a *Zrínyiek*, *Batthyányiak*, *Csákyak*, *Forgáchok*, *Thurzók* és a többi főurak várait és kastélyait „emberségünk és vitézségünk oskolái”-nak. A nemzeti szellem felébresztésén ezek a magyar nők fáradoztak legjobban és példájuk megfogant az egész magyar nemzetben. Nemzeti önérték és nemzeti nyelv

gyorsan támadtak fel és terjedtek tova, hogy virágkorukban kinyiladozzanak. Ragyogó példák sorozatai találnak szélteben utánzásra és minél erősebben volt érezhető felülről a nemzetietlen dinasztia kormányzati reakciója, annál jobban lendült fel a nemzetben szabadságának, nyelvének, hitének megbecsülése és szeretete. Óriási hatással voltak erre főuraink magyar udvarai.

Ezekben tanulja meg a mindkét nembeli ifjúság a magyar nyelv szeretetét, mert ezekben a várkastélyokban a magyar írók patrónusai és patronál laktak. *Perényi Ferencné, Frangepán Katalinról* tudjuk, hogy kinyomatta Szent Pál leveleit a krakói könyvnyomtató műhelyben. *Homonnai Drugeth Fruzsina* saját birtokán, *Vizsolyon* állítja fel az első nyomdák egyikét és ott kerül ki a sajtó alól a *vizsolyi hires biblia*.

A magyar főasszonyok udvarában ott élnek az énekmondó deákok, a *kobzosok* is szíves fogadtatásra találnak, akik a hősök tetteit énekelték egyhangú, de szívhez szóló strófáikban. És volt miről énekelniök. A hősök hősei keltek életre, a magyar *Cidek* egész sorozata indul el a véres csataterekre és él végházainkban, hogy védje a magyar földet. Vitézi levelek kézről-kézre járnak az udvarokban, de a virágénekek ölelkező rímeinek muzsikája is tért hódít a sok leányos udvarházakban és kastélyokban, sok leánynak dobantva meg szívét, akik ezekben a várakban igen sokszor meg is mátkásodtak. Itt lakják lakodalmukat is és itt készül a jegyruha, amit kései szóval kelengyének neveztek el. A jegyruhán, a lakodalmakból soha nem hiányzó felimegek készítésén, sokszor száz ujj is dolgozik. Mert a felimeg járta a lakodalmon menyasszonyi ajándékol az azon résztvevő férfiaknak.

À főasszonyok házasítják ki rendesen a neni nemes szolgálóikat ők tartják a lakodalmukat is, meg a jegyruhát is ők ajándékozzák a jegyeseeknek.

Igy azután a lakodalmak, pasziták, farsang bőves alkalmat nyújtanak a leánynemnek a szóra-kozásra is, mellyel szemben egész évnek szorgos munkájában találjuk őket. Magyarország festői vi-selete csakhamar utat tör nyugatra. Nőink kézi-munkái, csipkéi, híres récei piacot találnak a kül-országokban is. Mivel pedig ezeknek a munkáknak jórészét mi is a pompaszerető török nemzettől tanultuk, a magyar előkelő nők igyekeztek török var-rónőkre (bulyákra) szert tenni. Nem egynek az ura ilyen zsákmányolt török nőkkal kedveskedik fele-ségének. Se szeri se száma a gyönyörű kézimun-káknak, amelyek leltára írva maradt ránk; múzeu-maink is egy-két mutatót őriznek drága kincsek gyanánt.

De a magyar nő a középkor után rendkívül nagy haladást tesz a háztartás és az azzal szerves összefüggésben álló *kertészkedés* és *majorkodás* terén is. A XVI. század híres gyümölcsösei párju-kat ritkították, a konyhakertben pedig termeltek mindenféle főzeléket a háztartás szükségletére és azonfelül is. A gyümölcsöt igen elmés módon tud-ták konzerválni aszalás és a különféle liktáriumok készítése útján, melyeken a gyümölcs befőzését, gyümölcsízt, gyümölcsajtokat kell érteni. Aszalták a zöldségfélét is háztartásuk céljaira. Ezek mel-lett házilag készítették a sokféle virágvizeket: a rózsavizet, epervizet, petrezselyemvizet, liliomvizet, gyöngyvirágvizet stb., amelyeket illatszerekül, de gyógycélokra is használtak. A betegségek ellen is különféle vizeket használtak, amelyeket üstökön párolási eljárással főztek égetőmesterekkel.

A magyar asszony ismerte a gyógyfüvek hatását és háztartásából ezek sohasem hiányoztak. Ezerjófű, ökörfarkvirág, zsálya, levendula, citvarmagfű, papsajtvirág, pemetefű minden háznál kéznél volt a sebekre való írfüvekkel egyetemben. A főurak feleségei nemcsak magukat, de jobbágyaikat is orvosolták ezekkel.

Szólnunk kell a magyar kertről is, amely egy kastély vagy udvarház mellől sem hiányzott. Ezekben az ősi magyar virágok: a szegfű, mályva, gyöngyvirág, Boldogasszony tenyere, Istenfa, fülbecsavaró, majoránna, bazsalikom és a rozmaring nem hiányozhattak. Egy-egy ritkább növényért versengés indul meg, hogy azt szaporíthassák.

A magyar asszonyok levelei minderre nézve bőséges adalékokat kínálnak a kései utókor számára. A magyar asszony ebben a körben érezte jól magát és innen nem kíváncszott ki. Gyermekei, rokonai, atyafisága elegendő elfoglaltságot és dolgot adtak neki. Jegyezzük meg, hogy ezek a főrangú asszonyok is munkában dolgozva töltötték el életüket és asszonyi hivatásuk temérdek gonddal járt. Egyszerűségükben jobban érezték magukat, mint a fényes udvari életben, ahová igen hívogatták őket. Azonban még a koronázásokra sem igen rándultak fel Pozsonyba, hanem ellenkezőleg: csalogatják és hívogatják haza szerelmes uraikat, akiket féltének a bécsi udvar levegőjétől, az ott reájuk váró kísértésektől és nem is ok nélkül. Károlyi Sándor a szatmári békekötés után királyát szolgálta, mint főkapitány; sokszor meg kellett fordulnia a császárvárosban és oda feleségét váltig hívogatta, de az asszony sohasem ment annak tájára sem. „Csúfnak közikbe mennem igen nehéz volna s a halálnál is keservesebb. Különben is a bécsi lakás elfelejtetni

szokta az emberrel hazáját.” Ezek a jó magyar asszonyok fáztak az udvartól és jobban érezték magukat otthon a napi élet egyhangúságában, ahol mégis otthon voltak.

A XVI. század nagyasszonyai közül egy sincsen olyan, akiben erősen ne lüktetett volna a nemzeti érzés, amelyet az ország szerencsétlen hódolt állapota és az ellen királyok végzetes harcai állandóan erősítettek. A közös ellenség csak a török. Ez ellen küzdenek nemcsak a vitézek, de a magyar nők is. Fényesen világít az eгри nők példája ebben a században, melynél nemzetibb kora nem volt Magyarországnak. Részt vesznek a vár megvédésében és eredményesen verik vissza a támadásokat. Az ostromló sereg szégyenszemre vonul el a vár alól. A nagy magyar asszonyok közül a már említett Perényi Péter özvegye, *Kanizsay Dorottya* e század legnagyobb asszonya. Első férje, *Geréb Péter* szintén Magyarország nádorispánja volt. 1519-ben özvegyült meg másodszor. II. Lajos király valóságos dicshimnuszt zeng róla, mikor egy oklevelében nagy szerénységét és vallásos áhítatát, állhatatosságát, őszinteségét, hűségét magasztalja, aki a női nem ékességét illetőleg a letűnt idők nagy alakjaival is összemérhető. Magyar királyok még nem írtak így magyar asszonyról. A mohácsi ütközet halottainak ezreit saját költségén temettette el. Amire férfiak nem mertek vállalkozni, azt megtette egy nagylelkű, fenkölt asszony. Ez a cselekedete írva maradt és emléket emelt neki a magyar történelem lapjain.

A mohácsi csatateret még egy gyászos özvegyasszony járja embereivel: *Ráskay Magdolna* asszony, aki szerelmes urát kereste a halottak között, Pálóczy Antalt, nemzetségének utolsó sarját. Meg is találta és eltemettette Sárospatakon.

Kanizsay Dorottya első asszonya maradt az országnak hosszú időn át, özvegyi sorban is. Ele tében az a kitüntetés érte, hogy a király meghívta az országgyűlésre, ami asszonnyal nem történt meg eddig. A király aráját, az ausztriai Máriát a magyar asszonyok élén ő fogadta az ország határán. Mindez érdemei mellett van még egy, amely nemzete előtt a legjobb világitásba helyezi: ő nevelte fel Kanizsay László két árváját, akik közül Orsolya Nádasdy Tamás nádornak a felesége és korának szintén első asszonya lett.

Nádasdy Tamás 1535-ben lakta lakodalmát Somló mellett Vásárhelyen. A Nádasdy udvar három évtizeden át volt a magyar nemesség ember ségének és vitézségének jeles oskolája. Ennek az udvarnak a napja, mely éltette és beragyogta azt, *Kanizsay Orsolya* volt, akit az egész országnak rajongó tisztelete és megbecsülése vett körül. Ez a Nádasdyné példaképe a magyar nagyasszonynak, a híres magyar gazdaasszonynak és a nemzete előre jutásán dolgozó honleánynak. Száz és száz leány nevelkedik udvarán, hogy ott műveltséget szerezzen, ruhavarrást, hímzést tanuljon és ezen felül elsajátítsa a magyar asszony jellemző tulajdonságait, a jellembeli és lelki erőt, a jóságot és a hitbéli áhítatot.

Híres asszonya a XVI. századnak és korának legszebb asszonya, a „királyi hölgy”, akinek ragyogó szépségét és soha nem gyógyuló bánatát lantosok zengték: *Enyingi Török Bálintné, Pemflinger Kata*, a „keserves asszony.” Urát a török 1541-ben elvittette a konstantinápolyi Héttoronyba és örökre elszakította hitvesétől és gyermekeitől. A fiatal asszonynak ezentúl minden igyekezete férjének megszabadítására irányul. Királyokkal levelez ebben az ügyben és Ferdinánd király, Izabella királyasszony

után a lengyel királyhoz, sőt a francia királyhoz fordul ura megszabadítása ügyében, de hasztalan minden. Kilenc esztendei rabság után Konstantinápolyban pusztul el Török Bálint, az ország legelső hadvezére és legszebb férfija.

„ . . . Egy levelet néki ha megmutattak
 Hogy fogsága volna ő vitéz urának:
 Erő szakaszodik kezének, lábának,
 Földhöz üté magát, ott sokan sírának,
 Ígyen éjjel-nappal hallják kesergését
 Immár nem állítja világban élését . . .”

Három év múlva ő is követte urát a halálba Debrecenben és ott temetkezett a szerzetesek templomában.

Hány példája van az áldozatos hűségnek a hitvesi lemondásnak és a szenvedésektől megedzett akaraterő lelket emelő tetteinek, *Báthory István*, az ország nádora idegenből hozott feleséget, *Zsófia* lengyel hercegnőt, akit szintén a nagy Kanizsay Dorottya fogadott jegyese megbízásából és szolgáltatta ki lakodalmát. Báthory csakhamar meghalt és az özvegy magára maradt ebben a zavaros korban, 1535-ben. A hercegasszonynak azonban hamar akadt kérője, a legdaliásabb magyar huszárfőtisztek egyike, Pekry Lajos, korának legnagyobb vitéze és gavallérja. Egy elszólása Ferdinánd király ellen alig pár hónapi boldog házasság után börtönbe juttatja a férjet, aki Ferdinándot, a koldus királyt német tisztek előtt fitos Pelbártnak nevezte. Hasztalan vetették közbe érdekében magukat a legbefolyásosabb magyar és osztrák főurak, akik tudták, ki volt Pekry Lajos, hasztalan emel szót az országgyűlés, hét évig kellett szenvednie megsebesülve a börtönben, ahonét élőhalottul jött ki. Felesége már régen nem

volt életben, megtörte a Sok csalódás és Ferdinánd lelketlenül kegyetlen boszúja.

Egyike e kor legnemesebb főasszonyainak, Alsóindvai *Bánffy Kata*, asszony, Batthyány Ferenc horvát bán felesége; az ura okos és eszes ember, kitűnő hadvezér, ki már a mohácsi csatában is résztvett, egyike azoknak a keveseknek, akik onnét menekülve életüket mentették. Németujvár várában nagy udvaruk volt tele szolgáló nemes atyafiakkal, familiárisokkal, apródokkal és leánykákkal. Fenmaradt leveleiből a legnemesebb lelki jóság, műveltség, tiszta és szelíd örömben tükröző derült kedély árad elő. Gyermektelenek voltak és Bánffy Kata gyermek után való vágyát akképpen elégítette ki, hogy rokonainak, ismerőseinek gyermekeit vette magához, hogy azokból embert faragjon. Kitűnő gazdasszony hírében állt és mint orvosnak is neve terjedt. Legelső asszonya Dunántúlnak s az egész országnak is, kinek jóhíre-neve szájról-szájra járt a nemesi rend körében. Levelei ennek a kornak a legkitűnőbb forrásmunkái és mivelődésünk történetének megbecsülhetetlen adalékai.

A nagy Zrínyi Miklósnak, a szigeti hősnek hét leánya volt, mind a hét előkelő házasságot kötött. A legidősebb, *Ilona* asszony Országh Kristóf felesége, utóbb pedig Balassa Istvánné lett, de fiatalon elhalt; Margit Homonnai Drugeth Miklósnak lett a hitvесе, esküvőjüket a szigeti tragédia miatt csak három évvel később tartották meg. Példás és szép családi életet éltek, mígnem ura, a zempléni főispán török rabbá nem esett. A rabságból feleségének lankadatlan munkája szabadította meg. Ura ezután nem sokára meghalt és özvegyiségre hagyta három kis leányával. Rossz idők köszöntöttek Zrínyi Margitra a féktelen Drugeth ro-

konság között, de nem csüggedt, szembeszállt velük és végül is kiverekedte gyerekei jussát. Istenfélelme állt mellette hű kísérő gyanánt, nagylelkűségét, szelidséget magasztalják korának ránk maradt levelei. Több szegényházat alapított, az árvát, özvegyet pártul fogta. A szenvedéseket békességgel tűrte és erős hite megóttalmazta mégis minden veszélyben. A harmadik nővér Zrínyi Dorka Batthyány Boldizsárhoz, e kor nagyműveltségű tudósához és katonájához ment férjhez és boldog szeretetben éltek együtt.

De legérdekesebb a sorsa Zrínyi Katának, akit a híres Thurzó Ferenc volt nyitrai püspök vett el. Thurzó lemondott püspöki méltóságáról és megnősült a pápa engedelmével, hogy magvában szakadni készülő családját fentartsa. Első felesége korán elhalt és szeme a tizennégy éves Zrínyi Katán akadt meg, aki a németújvári Batthyány udvarban nevelkedett. Esküvőjük a katolikus vallás szerint folyt le, de később urával együtt áttér az új hitre. Házasséletük fellegetlen és Zrínyi Kata ragaszkodása a nagy korkülömbség ellenére is meghatóan nyilvánul meg urával szemben. Leveleiből egy végtelen gyöngéd lelkű asszony képe bontakozik elő, akit hite és vallásos lelke irányítanak minden cselekedetében. Házasságukat öt gyermekkel áldotta meg az ég, köztük volt Thurzó György is, a későbbi híres nádorispán. Retteg az uráért, aki, mint a magyar kamara elnöke, sokszor van távol a trencsényi várból. Türelmetlenül várja haza és stafétákat küld eléje mindenkor. Thurzó halála után a fiatal és délceg Forgách Imre felesége lett és boldog házasságukat csak a Thurzó rokonság szeretetlensége zavarta meg. Zrínyi Kata trencsényi, hricsói és árvai uradalmaiban sok lelkésztséget állított, isko-

lákat emelt és szegényházakat létesített. Gyöngéd lelkére és irgalmas szívére vall az a rendelet udvarbíráihoz, hogy a *jobbágyokon soha egy pénzt ne vegyenek törvény nélkül és ok nélkül bántalmazni ne merjék őket*. 1585-ben gyermeke születése oltotta ki nemes életét. Korának egyik legnagyobb jóltevője és a lutheránus hitnek egyik leglelkesebb hive és terjesztője volt.

A *Guthi Ország* lányokról is írva maradt ránk sok dicsőséges és szépséges hagyomány. Ország Ilona 31 éves korában halt meg 1568. évben és a fiatal özvegyasszonyról úgy emlékeznek, mint Pannónia nagyasszonyainak legfényesebb világosságáról. Húga, Borbála Török Ferencnek, néhai Enyingi Török Bálint fiának, a híres vitéznek volt a felesége. De ezt fiatal korában özvegyé tette, alig élt vele pár évet. Kár, mert a fiatal és vakmerő vitézt az „ország bástyájának” nevezték kortársai. Nyájas, szeretetreméltó bajtárs volt Török Ferenc és nagy udvart tartott a pápai várban. *Borbála* asszony derült, víg kedélye találkozott az urának ugyanily jellemével. A híres, neves Bornemissza Péter prédikátor az új hitre térítette őt is, melynek buzgó követője lett. Ura halála után Salm generális kezét fogadta el, akit a magyar rendek kívántak országos főkapitánynak, mert mint indigéna, teljesen magyarrá lett. Három év múlva itt is özvegyiségre jutott, mert Salm gróf hirtelen halt meg. Harmadik ura, Geszty Ferenc a legnagyobb magyar vitézek egyike, aki utóbb Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem fővezére lett. Oldalán Erdély országban fejezte be életét e kiváló magyar nagyasszony.

Egy harmadik Ország leány, *Magdolna*, Alsó-lindvai Bánffy István zalai főispán felesége, akinek

nagy munkaszeretete, áhítatos lelke, emberszeretete és könyörületessége szívtében ismeretes volt. Alsó-lindvai várában gyakran megfordulnak a Zrínyi-leányok, a szigeti hősnek gyermekei, Nádasdy Tamásné, a Batthyányok, Dunántúl legelőkelőbb családjai. Bánffy néni jeles kertésze és ott termelt gyümölcssei országos hírré tettek szert» Udvarában több deákot tartott, hogy gyermekeit és a náluk nevelkedő atyafi gyermekeket neveljék. Idősebb fia, Miklós, a szigeti hősnek leányát, Orsolyát vette nőül. Kitűnő hite volt jó ízlésének, ruháit, hímzéseit sokszor kérték el példának, hogy lemintázzák. Ura halála után unokáiban telt minden öröme és azokat babusgatja. Csupa szívesség és jóság volt lényének az igazi lényege.

Ezek voltak az igazi magyar nagyasszonyok, példás élet, ragaszkodó hűség, derült életkedv sugarai áradnak szét a levéltárakban sárguló leveleikből, melyek gyönyörű magyar nyelve, közvetlen melegsége e nagy századnak nem utolsó érdeme marad. Elfogult és rosszakarátú történeti könyvekben a magyar jobbágyság keserves sorsáról olvashatunk. Ennek a jobbágyságnak nem volt olyan rossz dolga, mint a külföldieknek. Mennyi szívemességről olvashatunk magyar asszonyaink ránk hagyott leveleiben. Batthyány Ferenc bán felesége, *Suetkovics Kata* asszony, aki a takarékos asszonyok példaképe lehet, azt írja Batthyány Boldizsárnak 1570-ben, hogy Németújvárbán nagy a szükség: „mindennap itt az kapu előtt hol száz, hol másfélszáz, hol ötven nyomorultak megállanak, akiket táplálnunk kellene. Azért kigyelmed segítsen hozzá, hogy szegények ne haljanak éhségnek miatta”. Nem enged kivinni birtokáról egy köből gabonát sem, hogy a szegényei ne éhezzenek. „Legyen jó

szószóló a szegénység mellett — írja ugyanannak öt évvel később — mert látja kegyelmed, hogy egy falat kenyert sincsen szegényeknek, éhen halnak. A rovást is halasztani kell ilyen szűk időben”. Ilyen volt minden magyar főasszony, irgalmas szívé és a szegények gyámolítója.

De akadt köztük olyan is, aki a sarkára mert állani még a királlyal szemben is. Nádasdy Kristóf özvegye Devecseri és Kaboldi *Choron Margit* báróné bátor szívvel intézte dolgait és keményen bánt el ellenségeivel. *Pongrácz* Benedeket egyszerűen elfogatta és börtönbe záratta. Akkoriban a hatalmaskodást keményen büntették. *Choron Margit*nak aligha igaza nem volt, hogy ezt meg mert tenni. Mikor a király (Rudolf) parancsot küldött neki *Pongrácz* elbocsátására, azt felelte: „eféle királyi pecsétet parancsokat Bécsben egy forintjával lehet venni”. Később csaknem így is lett. Rudolf háromszor irt rá, míg végre teljesítette a királyi rendeletet. Gyöngéd lelkére vall ura iránt érzett rendkívül meleg szeretete, akit Bécsben a király orvosaival kúraltat. Meleg barátságban élt Nádasdy Tamásné *Kanizsay Orsolyával*, aki pedig az ország első asszonya volt és szerencsésnek érezhette magát az, akit barátságával megajándékozott.

Az özvegy nádorispánnénak, *Kanizsay Orsolyának* a fia *Nádasdy Ferenc*, a hosszú török háborúból ismert „fekete bég”. Ennek felesége a később szomorú hírre vergődött *Báthory Erzsébet*, a csejtei várúrnő, akivel boldog házasságot éltek, Feltehető, hogy ez az asszony férje halála után megzavarodott elméjében és úgy követte el kegyetlen tetteit örült elmével. Életében ennek nem találni nyomát, míg házas életet él Nádasdyval.

A hanyatló század végén kitört a hosszú török

háború. A szünetlen harcokban hanyatlásnak indulnak a régi jó erkölcsök is. Az emberek lelkei mindenkor koruk eseményeinek vetületei. A bécsi udvar igazságtalanságai is tápot adnak a jogbizonytalanság terjedésének. Rudolf király elvonul Prágába és egyre lobban hatalmába keríti a csendes örület, mely később már dühöngéssé fokozódik. Azok között a gazságok között, melyeket nevében elkövettek, talán a **szegény Homonnai Drugeth Györgyné** és gyermekeinek esete a legjellemzőbb a korra, a bécsi udvarra és arra a jellemtelen népre, mely annak ártatlanok vérén szerzett kegyeiben sütkérezett.

Dóczy Fruzsina, Nagylucsi Dóczy Gábor leánya korának leghíresebb szépsége, nagy műveltségű főasszonyunk, Homonnai Drugeth György felesége lett, akiben a Drugethek erőszakos vére lobogott. Ezen féltékeny természetében egy nemes vendégét kastélya emeleti ablakából vetett ki, hogy az halálra zúzódtott. Apját megostromolta Terebes várában fegyvereseivel és fegyvert vont saját apja ellen. Fiatalon halt el, hogy beteljesedjék rajta a negyedik parancsolat törvénye. A magára hagyott özvegynek nem lévén támasza, a gonosz szomszédok és irigyek jószágait kezdték foglalatni és mindenében károsítani. Jószágait ellenségnél is vakmerőbben pusztították. Az özvegy úrnő távol volt, Pozsonyban időzött fiával együtt, amikor udvarbírája a jobbagyokat felfegyverezte és a két gonosz szomszédra törve, azokat megfenyítette.

Rudolf király megindította a hatalmaskodási pert az özvegy és kiskorú gyermeke ellen. A jószágkobzások napirenden voltak akkor, az udvari kamarának mindig pénzre volt szüksége, ha nem volt, akkor kifosztott egy-egy magyar főurat. A király rendkívüli törvényszék elé utalta az ügyet és

az a kalocsai érsek elnöklete alatt fej és jószágvesztésre ítélte a kiskorú Drugeth Györgyöt. Ez Pozsonyban tartózkodott és lóháton futott Lengyelországba édesanyjához, aki akkor már egy lengyel vitéznek lett a felesége és Lengyelország állampolgára. Erre a hallatlan igazságtalanságra az országgyűlés is felzúdult, de Rudolfnak ez is mindegy volt. Eközben az eljárást Dóczy Fruzsina ellen is megindította, mert kopói azt jelentették, hogy a Drugeth kincsekkel menekült ki Lengyelországba és kiadástát kérte a lengyel királytól vagyonával együtt. III. Zsigmond lengyel király erre kitérő választ acjott. Időközben a Homonnai Drugeth család ellenségei összeveszttek és leleplezték gonosz összeesküvésüket. Majd az egész ország sikra szállt a fiatal Homonnai Drugeth György és anyja érdekében. Végre a király és az udvari kamara engedett, de a fiatal Homonnainak terebesi uradalmáról teljesen le kellett mondanania, a nyevickei uradalomért pedig 100000 tallért fizetnie s ekképpen saját birtokát újból megvásárolnia.

Míg így a fiú megmenekült a fejvesztéstől, melyre ártatlanul ítélték el, az anya Lengyelországban belső zavarok alatt minden jószágát elvesztette, koldusbotra jutott. De fiának végre is sikerült az anyát is megmentenie, mert bebizonyítottál hogy semmije sincsen. Csak ezért szűnt meg ok nélkülváló üldöztetése. A fiatal Homonnai Drugeth György nagy méltóságokra emelkedett, mert főispánból országbíróvá lett és tiszteit kitünően viselte. Az első főúr volt, akit *Pázmány Péter* visszatérített a katolikus vallásra. Felesége Nádasdy Katalin, Nádasdy Ferenc és a híres Báthory Erzsébet leánya volt, akivel boldogan élt 1620-ban bekövetkezett haláláig.

A hanyatló korral a nemzeti érzés is hanyatlásnak indult. A bécsi királyok a lelkiismereti szabadság ellen indítottak küzdelmet, amely újabb felkelésekre vezetett. Bocskai az udvari pártnak volt egyik leghívebb embere, de belekényszerítették a felkelésbe, mikor birtokaira törtek. Illésházy István, az ország leggazdagabb főura sem került el birtokainak elkobzását; nem is csoda, ha az elégületlenség gyorsan terjedt és Bocskai, Bethlen harcai a vallásszabadságért sikerrel jártak.

A XVII. század nagy asszonyai közt kétségtelenül *Batthyány Ferencné — Lobkovitz Poppel Éva* áll a legelső sorban. Prágából származott hozzánk, de magyar vér folyt ereiben, mert unokája volt a hatalmas Széchy Margitnak, az ország leggazdagabb asszonyának, elsőben Salm, — utóbb Ab Archo gróf feleségének. Így a Lobkovitz-Poppel család rokonságban volt a leghíresebb magyar főúri családokkal, akiknél gyakran tartózkodtak. A kis Poppel Éva is a Batthyányak németújvári udvarában tölti a nyarakat és itt Zrínyi Dorka, Batthyány Boldizsár özvegyének a szívesen látott vendége.

Batthyány Ferenc már híres magyar kapitány akkor, amikor a nála sokkal fiatalabb Poppel Évát megszerette és hosszú udvarlás után feleségül is vette. Mátkasága alatt állandóan a török ellen kellett harcolnia a jeles hadvezérnek. Az esküvő 1607. évben folyt le Dobra várában. A fiatal asszony — mondanunk se kell — teljesen magyarrá lett. A Batthyányak jó feleségtartók hírében álltak és példás családi életet éltek. Batthyány Ferenc házassága is a legszebbek egyike és igaz gyönyörűsége talált benne mind a kettő. Poppel Éva rendkívül eszes nő, urához ragaszkodott, annak a gondolatát is eltanulta, de ura halálig szerelmes vőlegényként

viselkedett asszonyával szemben, akinek vőlegény korában igazán írta: „Ne véld azt, hogy én valakit te kívüled szeretnék, mert csak te vagy az én szívbéli eleven szememnek egyetlenegy gyűjtője. Tiéd azért mind fejem, lölköm, életem; soha semmiféle dolog az te szerelmedtől el nem szakaszthatja.”

Lobkovitz-Poppel Éva fiatalon özvegyül. 1625-ben vesztí el szerelmes urát, akit holtáig meggyászolt. Ezután nem is volt boldog. Fia, Ádám sokat keserítette, csak leánya, Csáky Lászlóné és kedves veje feledtette el vele a méltatlan sorsot, melyet fia neki szánt. Hogy milyen magyarrá lett Poppel Éva, annak egyedüli bizonyossága az, hogy a korán árvaságra jutott Zrínyi fiukat, Miklóst, a lánglelkű költőt és hadvezért és Pétert, a szabadsághóstit az ő udvara nevelte.

Türelmes, szelíd lelkű asszony volt és protestáns hitéhez híven ragaszkodó. Veje is, fia is szívesen térítgették és papokat küldtek hozzá, de Batthyányné állhatatos maradt. A Bethlen Gábor-féle hadjárat alatt (a harmincéves háborúban) ennek pártjára állott, tárgyalt is vele és úgy Bethlennel, mint Rákóczi Györggyel levelezésben is állott. Lelkében a jóság volt az uralkodó jellemvonás és abban semmiféle gyűlöletnek helyet nem adott. Népszerűség és közszeretet dolgában versenyezhet Nádasdy Tamásné — Kanizsay Orsolyával. E nemes és kiváló nagyasszony 1640-ben halt meg igaz gyászára egész nemzetének.

E század másik legkiválóbb asszonya Csáky Istvánné *Wesselényi Anna*, aki igen korán özvegységre jutott, alig huszonegy éves korában, de urát holtáig gyászolta. Leveleit Árva Wesselényi Anna néven írja alá, Ezekből a levelekből nagy lélekre

kell következtetnünk. Annyi bizonyos, hogy eszményi gondolkodású és az élet hiúságaival leszámolt asszony írta azokat. Minden vigasza a vallás, amely megvédi őt minden gonoszság ellen és vigaszt nyújt számára a megpróbáltatások nagy napjaiban. Mert ezekből is bővesen jutott ki részére.

Két fia közül Csáky István Erdély történetében játszik nagyobb szerepet. Ott Bethlen halála után a fejedelemségre lett volna kilátása, de közismert viszonya Brandenburgi Katalinnal, Bethlen Gábor feleségével mindennek véget vetett. Sok szenvedés és megaláztatás érte anyját ezek miatt, de fiára sohasem vetett követ. Leánya a pozsonyi Klára-rendi apácák klostromában élt. Fia miatt birtokainak javarészét elvesztette. A sok csapást páratlan nyugalommal tűrte; a kimondhatatlan áhítat és a munka feledtették vele a világ minden rosszaságát. Ha maga nem lehet boldog, másokat boldogít és ez a gyöngédség lelkének legfényesebb tulajdona.

Meleg barátság fűzi Batthyányné Poppel Évához és a másik hatalmas főasszonyhoz, Nyáry Krisztinához, Eszterházy Miklós nádor feleségéhez.

Bedegi *Nyáry Krisztina* korának egyik legmiveltebb asszonya. Még nem volt húszéves, mikor özvegyiségre jutott. Az ország legdélcegebb, legeszebb és leggazdagabb gavallérja, *Thurzó Imre* kérte meg kezét, de már huszonhároméves korában váratlan elhunyt ez a fiatal, de a legnagyobb feladatokra is méltó férfiú az ország nagy kárára. Ekkor kérte meg kezét Eszterházy Miklós, a nagy nádor.

Nyáry Krisztina a protestáns hitben nevelkedett, de saját vallomása szerint szíve szerint mindig igaz pópista volt és második férje oldalán erre a

vallásra is tért át. Vallásos lelkének meleg vonzalma fordult Batthyányné Poppel Éva és Árva Wesselényi Anna felé, akikkel sűrűen levelezett és stirűen van együtt. Dolgos, munkaszerető főasszony és a szegénységnek szíve szerint jóakarója.

Ugyanebben a korban Erdélyben is szakadatlan sora tűnik fel a kiváló asszonyoknak; hogy a legnagyobbal kezdjük: *Lorántffy Zsuzsanna* halhatatlan nevét említjük. Ez a kiváló asszony első Rákóczi György fejedelemnek volt a hitvese. Sárospataki várában nagyszerű építéseket vitt véghez, de sokkal nagyobb cselekedete a sárospataki főiskola felkarolása, amely nemzeti művelődésünk szakadatlan folyamatának ezóta vált méltán megbecsült tényezőjévé. *Lorántffy Zsuzsanna* hívja meg ide *Comenius Ámost*, a nemzetek tanítóját, aki Sárospatakon több munkáját nyomatta ki. Íróknak, prédikátoroknak, tanítóknak volt ez a nagyasszony bőkezű patronája. Maga is foglalkozott irodalommal és Gyulafehérvárt jelent meg bibliai tárgyú könyve: *Mózes és a Próféták*.

Költők képzeletének sokáig volt foglalkoztatója a híres *murányi Vénusz*, Széchy Mária. Elsősorban Iktári Bethlen Istvánnak lett a felesége és annak elhunytja után Rozsályi Kun Istvánnak, a jeles vitéznek nyújtotta kezét. A harmadik házassága hőskölteményben, lírában, drámában már sokszorosan megénekelt témája lett a magyar költőknek. *Wesselényi Ferenc*, a császár főkapitánya Murány várával annak úrnője kezét is elnyerte.

Nagyszerű magyar leveleket hagytak az utókorra az említetteken kívül Illésházy Istvánné *Pálffy Kata*, *Bethlen Károlyi Zsuzsanna*, Teleki Lászlóné *Bornemisza Anna*, Erdély nagy diplomatájának, Teleki Mihálynak édesanyja, Kemény

Jánosnak, a boldogtalan erdélyi fejedelemnek felesége, *Lónyay Anna* és akit elsőhelyen kellett volna említenünk: Apaffy Mihályné *Bornemisza Anna*, a fejedelem erélyes felesége, aki lágy akaratú urának a politikában is erős támasztéka.

A zavaros XVII. század alkonyán megjelenik a dicsőséges asszony, *Zrínyi Ilona*, a kuruc királynak, Thököli Imrének felesége. Lánglelke a Zrínyiek hazaszeretetének minden rajongását hordozta magában úgy a dicsőségben, mint keserű számkivetésében és szomorú halálában. Édes anyja volt a nagyságos vezérlő fejedelemnek, Rákóczi Ferencnek, aki mostoha apja után kezébe vette a magyar szabadság zászlóját, mert felszakadoztak a magyar sebek, amelyeket a bécsi udvar és címere, a kétfejű sas szörnyű ragadozó karmai téptek a nemzet húsában, vérében. A dicsőséges asszony is, az édesanya, a fiú is számkivetésben fejezik be boldogtalan életüket és csak a halálban egyesülnek, mindkettőt Galatában temetik, idegen földbe, hogy egykor visszahozza őket haló poraikban egy nemzet kegyeletes érzéseinek túlradó manifesztációja. Mintha a mi szabadsághőseink sorsa a számkivetés lenne, úgy újul meg ez újfent történelmünk folyamán.

A szatmári békekötés után csend borul a nemzetre, de nem a béke csendje ez, hanem a vérvesztésé. Beérkeztünk a nemzeti ellenkor századába, a sírvavigadás meddő éveikhez, amelyben alkotmányunk ellen már nem nyílt támadások újulnak meg, de inkább a bécsi udvari körök ellenállásába ütköznek az alkotmányos törekvések, hogy kicsúcsosodjanak a beolvasztás vakmerő kísérletében a kalapos király alatt. Ebben a században alig van országgyűlés, az adókat a kormányzék-

kek vetik ki, a katonát ezek toborozzák a magyarnak csak harmadrangú szerepe jut az ország kormányzásában.

De van cifra, gazdag és *spanyol etikettbe* merevedő udvari élet Bécsben és a szép királyasszony környezetében sűtkérezik a főurak serege, tudva azt, hogy a királyi kegy napsugara csak onnét ragyoghat reá. És megindul az udvari cselszövés és szálai a nagy császárné kezeihez vezetnek, akinek daliás magyar testőrök őrzik minden lépését. Házasságokat kötnek, eljegyzéseket szőnek az udvar hölgyei és a királyasszony, akinek ez kedves mellékfoglalkozása az államügyek mellett. De ezek a házasságok a magyar főnemességet az osztrák nemességhez fűzik láthatatlan, de politikai célú szálakkal. És a nemzet csak a század legvégén ébred eszméltre, akkor látja, mi folyik itten. Megszólalnak a magyar testőrök és fellépésük nyomán fellendül a magyar irodalmi élet. Második József halála után pedig elemi erővel tör fel a nemzet ébredése, hogy az első országgyűlésen a dinasztia fülébe harsogja: *ezt a nemzetet nem szabad törvényei és alkotmánya ellenére kormányozni!* S a század végén új melódia hallatszik, mely áttör a Rajnán és betör a Duna mentén ide is, a *Marseillaise* dallama. A föld ágyúlövésektől dübörög és a saint-cyri iskolából már kilépett a kis korzikai hadnagy, aki kis idő múlva fél Európa ura lesz.

Ennek a szomorú századnak, amilyen sivár a politikai története, olyan a társadalmi élete is. Hová lettek a magyarság és az emberiség iskolái, ahol magyar nagyasszonyaink éltek? Átadták azokat az enyészetnek és a puskaapor szétrobbantotta az öles várfalakat. A magyar középosztály kúriáin húzódik

meg és csak a szomszédaival érintkezik, még a vármegye az egyetlen kapcsolat. A főnemesség már kivetkőzik nemzeti erkölcséből, a magyar nép, a jobbagság még csak álmodik, de nem válik erejéhez mért méltó tényezővé. A bus magyarok nagyokat vigadnak, ha a cigány elhúzza neki a *Cinka Panna* kesergőjét és a *Béri Balog Ádám* nótáját, mikor azt nem hallják meg avatatlan fülek. Az asszony nép a pietizmus karjaiba veti magát. Nyílt vallásüldözés nincsen, de a szabad vallásgyakorlat mégis tilos a protestánsoknak, de titkon, meghúzódvá, feltűnést kerülve mégis felhangzik a zsoltár és az Úr dicsérete.

Azért ebben a sivár korban is termel ki a nemzet szenvedése magából igazgyöngyöket. *Koháry Judit*, a híres főúri család sarja, Barkóczy György főispánnak a hitvese. Nőtestvére a jónevű költőnek és tábornagnak, valamint országbírónak, gróf Koháry Istvánnak. Az ura főispán a király hűségén, sőt Thököly ellen harcol. De a felesége magyar lélek, sőt kuruc, aki hazájáért és nemzetéért mondja el mindennapi imádságát. Meleg szíve tárva nyitva áll a szenvedők baja előtt és siet azoknak a segítségére. Ennek a kornak nem volt nálánál nagyobb asszonya. Mély vallásossága, a kornak divatos pietizmusától idegen, mert önmagából fakad és táplálkozik. Ez a hit maga a türelem példaképe és forrása a szeretet.

Urának halála után Árva Koháry Juditnak nevezi és írja magát. A grófi címet nem használja. Ura Thököly fogságából nehezen szabadult és ott sokáig szenvedett. Koháry Judit azonban ura halála után, Rákóczi szabadságharcában a fejedelemnek lesz tántoríthatatlan híve. Sok csapást és szenvedést ért meg. A kuruc háborúban elpusz-

tulnak a birtokai, pedig a veje hatalmas, nagy ur, *Károlyi Sándor*, a fejedelem generálisa. Sokat betegeskedett és élete alkonyóráin szeme világa is elveszett. De nem élt hiába: felnevelte a század másik legnagyobb asszonyát, Szálai *Barkóczy Krisztinát*, aki méltó volt édesanyjához és annak minden erényét örökölte. Gyermekét arra oktatja, hogy maradjanak meg nemzetük magyarságában, magyar ruhájukban magyar lélek lakozzék. „Talán ha magyar köntösben jár és magyar emberséget tanul, megélhet!”

A föld népe nem vetett és nem aratott e nehéz zivataros időkben és a jobbágyság mondhatlan szűk viszonyok közé jutott. Koháry Judit és leánya Károlyi Sándorné a szegénységet segítik, amelyről azt írják, hogy szörnyen megbúsult. A majtényi fegyverletétel után a fejedelem is Lengyelországba, majd onnan tovább bujdosik. Utolsó útján Munkács váráig kíséri Koháry Judit és leánya, Károlyiné. Mikor pár év múlva *Savoy ai Jenő*, a nagy hadvezér és Magyarország nagy ellensége megkezdte a török elleni diadalmas hadjáratot és megveri Európa beteg emberét, Koháryné nyomorúságát ez is sok bajjal tetézi. De ekkor is a szegény jobbágy szörnyű gondja nyomja és aggasztja jóságos lelkét. A szegénységnek sem kenyere, se bora, sem szalonája s télre jön a kvártély (katonabeszállásolás), rajta a rettentő adó . . . Sír, rí a szegény ember mindenfelé.

Ezer baj közt vergődik, de lelkét mégis a szegény jobbágyság terhe nyomja, melyen nem képes segíteni. 1717-ben a tatár betörés elől kénytelen menekülni. A következő évben örök álomra hajtja fáradt fejét Bereg- és Ugocsamegyék e nagy jóitévője és a szegénység istápjja.

Leánya Barkóczi Krisztina is a krisztusi alázat érzésében növekedett nagyra és nagygyá. Megmaradt mindvégig magyarnak és nem volt hatalom, hogy Bécsbe vitte volna, ahol urának, a szatmári békekötés után nagy és magas méltóságokra emelkedett Károlyi Sándornak sokszor kellett megfordulnia. Barkóczi Krisztina azt felelte hívogató urának leveleire, hogy nem megy oda csúfnak idegenek közé, akiknek nyelvét sem érti. Anyjával együtt szorgalmas olvasói a gyéren ugyan, de mégis már megjelenő magyar könyveknek, urának is küldözi a könyveket a táborba és a szegény írókat segíti könyvük kinyomatásához.

Barkóczi Krisztina egyszerűen élt Károlyban, akár a köznemes asszonyok. Megvetette az idegen módit és divatot, ellensége volt a főurak okatlan költekezésének, akik magyarországi jövedelmüket ekkor már külföldre viszik eltékozolni. Nem ismerte a gögöt és egyszerűen élt családjának, háztartásának és hatalmas birtokain kitűnően gazdálkodott. Minden levele az igazi gyöngédségnek, a finom léleknek valódi tükre.

Ennek a két nagyasszonyunknak nem voltak ellenségei, csak tisztelői és jóakarói, mert tiszta életük, könyörületes szívük ismeretes volt a magyarság előtt. Áldozatos életük példaképül szolgálhat a magyar asszonyok számára.

A nemzeti hanyatlás e szomorú korában öröme gerjeszt bennünket egy Bessenyei Zsigmondné *Leövey Klára* nagy alakja, kuruc ezredes ura sorsának hűségese osztyáltársáé, megragadja szívünket *Orczy Zsuzsanna* sorsa, akinek könnyelmű ura, *Amadé László* báró, a költő világfi búsította meg életét. De már élnek azok az anyák, akik a felvilágosodás dübörgő léptekkel közelgő századá-

nak nevelik leánygyermeküket. Ismeretlen udvarházakban nagy érzések szunnyadoznak, hogy évtizedek múlva szárnyat bontsanak.

A francia forradalom zaja lassanként elül, a budai vérmezőn lehull a szabadságról álmodók feje, de a magyar irodalom már szárnyat bontott és a rabságából szabadult széphalmi remete már írja leveleit. új kornak új szelleme költözik be a maradi nemesi kúriákba és a divatossá lett emlékönyvek megtelnek költői sorokkal. Naivitások ezek, de csalhatatlan előfutárai a nemzet művelődésnek, az almanachok és aurórák kétségtelen jelei az ébredő nemzeti léleknek. A nagy ébresztő, Vörösmarty is hallatja hatalmas szavát és Pesten, a nádor, a dicső emlékű József királyi herceg udvarában ott él *Teleki Lászlóné* grófné, *Mészáros Johanna* bárónő, a magyar nőmozgalom első úttörője, a pesti jótékony nőegylet első elnöke. Egy másik lelkes magyar hölgy, *Brunswick Teréz* pedig 1828-ban felállítja Budán az első kiseddóvót „angyalkert” elnevezés alatt. Pestalozzi barátnője is az úttörők fáradtságos és dicsőséges munkáját végezte. Megnyílik az első pesti szalon gróf *Beleznay Miklósné* vendégszerető házában a múlt század első évtizedeiben egybegyűjtve a társadalom, irodalom és művészet jeleseit. Ez is az úttörők hivatását végezte.

A magyar nemzeti színészet hőskorát éli ezekben az években, a pesti *rondellát* felváltja a *Nemzeti Színház*, melyet 1825-ben nyitottak meg *Vörösmarty Árpád* ébredésével. Itt találtak otthon a magyar színművészet ragyogó csillagai; Lendvayné *Fáncsy Ilka*, *Munkácsy Flóra*, *Szathmáryné*, a nagy magyar komika, *Bulyovszky Lilla*, a társadalmi színművek kitűnő hősnője, *Jókai Mór*né

Laborfalvi Róza a nagy tragika, az első magyar opera nagynevű énekesnői: *Hollósy Kornélia* és *Schodelné* és a magyar népszínmű egyik legnagyobb színésznője Hegedűsné, hogy helyet adjanak a fényes nevű utódoknak: *Jászai Marinkának*, a legnagyobb tragikának, *Blahánénak*, a magyar népszínmű diadalmas hősnőjének és a nemzet csalógányának, a legnagyobbaknak, akik valaha színpadon mozogtak.

Közben a nemzet önvédelmi harcba volt kénytelen bocsátkozni az ausztriai ház esküszegő királya ellen és az alkotmánytalan Ferenc József császárral, aki a nemzet alkotmányát húsz évig nem állította vissza. Csak jobb szelleme, a magyar nemzetet megértő nagy lelkű hitvese, *Erzsébet* téríti a helyes útra. Az alkotmányos élet megindulása után hatalmas lendületet vesz a magyar társadalom élete minden téren. A politikai menekülteket rejtegető *Teleki Blanka* ötévi fegyházat szenved, ahonnan szabadulva megindítja a magyar nőnevelés ügyét. A Teleki család a zászlót viszi ezen a téren amagyar nemzet női tábora előtt. *Teleki Emma*, *De Gerando Ágostonné*, *Brunswick Teréz unokahúga* 1872-ben a pesti Nőegylet kézimunka tanintézetében tanít; leánya De Gerando Antonina pedig 1880-ban a kolozsvári felsőleányiskola élére kerül, melyet az ország első tanintézetévé fejleszt. Mindez azonban tetőzését éri el *Veres Pálné—Beniczky Hermin* működésében, aki a nőnevelés rendszeres tervét kidolgozza és megalapítója lesz **az Országos Nőképző Egyesületnek és tanintézetének**, amelyből kifejlődik az első magyar leánygimnázium. Az új egyesület 1867-ben alakul meg és Farádi Veres Pálné 1895-ig áll élén 80 éves korában bekövetkezett haláláig. Veres

Pálné művét leánya *Rudnay Józsefné* folytatta és fejezte be.

Megalakul a *Mária Dorottya Egyesület* is, mely a művelődésnek szintén egyik zászlóhordozója lett. Századok mulasztását pótolta pár évtized alatt a kultúrszomjas nemzet, amely ma a nyugati kulturális államok szintjére emelte nőképzését.

A magyar nőmozgalom nem marad elszigetelten, hanem az tért hódít már korán a városokban, hogy a jótékonyság oltárain áldozzon és hogy működésével egyúttal a nemzeti művelődésnek álljon szolgálatába; az ország városaiban és nagyobb közseégeiben polgári leányiskolák nyílnak egymás után, majd leánygimnáziumok és a küzdelem koronázásául megnyílik a magyar nők előtt is az egyetem, hogy ez a férfi nemmel való egyenjogúságát tanúsítsa.

Az intenzívebb oktatás már a népiskolákban is útravalót nyújt az életbe a magyar nőnek. Sok mai közép-európai állam van e téren hátrább nemzetünkénél. A nő előtt nincs sorompó, szabad minden életpálya. Irodalom és művészet, lateiner és más kenyérkereső pályákon a nők is boldogulhatnak, amit — sajnos — az elszakított magyar kisebbségek ma nélkülözni kénytelenek. De csüggedni nem szabad, hanem felemelt homlokkal kell dolgozni, tűrni és várni, a szebb magyar jövődőt.

Bemutattuk a magyar nőt a társadalmi élet fejlődésének vonalán és vázoltuk szerepét történelmünkben. Ezzel kapcsolatban és ennek kiegészítésül nem lesz talán érdektelen vázolni azt a művelődési folyamatot, mely a magyar nőnek nemzeti irodalmunk nagy művének kiépítésében feladatult jutott, közvetlenül és közvetve az által, hogy magyar írókat, költőket, tudósokat munkájukban támogattak, vagy arra lelkesítő ösztönzést adtak.

Régi kódexeink a magyar nyelvemlékek között megőrizték *Ráskai Lea* Domonkos rendjebéli apácának munkáját, melyet Budán a Nyulak szigetén szerzett Boldog Margit királykisasszony életéről 1510. évben. Az érsekújvári kódex *Sövényházi Márta* apáca munkáját hagyta írva reánk, a *Cseh* kódex pedig Kinizsi Pálné *Magyar Benigna* imádságos könyvét az 1515. esztendőből. Irodalmunk megőrizte Árpádházi Szent Kinga királyleány csodálatos és boldog élettörténetét. Ráskai Lea gyönyörű legendáját egy Beöthy Zsolt vette lantjára halhatatlan emléket állítva a magyar főnemes leány és az első magyar író nő nagy emlékének.

Már szóltunk özvegy Perényi Gáborné Fransepán Katalinról, aki a XVI. század elején kinyomatta Szent Pál leveleit (1533) az első magyar nyomdai terméket, hogy nyomon kövesse annyi más. Megjelennek az irodalom és tudomány pártoló magyar nagyasszonyok, élükön Lorántffy Zsuzsannával, aki maga is írt könyvet. Sok vallásos irat és könyv lát napvilágot lelkes főasszonyaink támogatásával.

Majd megjelenik az első költőnő gróf Pekry Lőrincné *Petrőczy Kata* bárónő (1698—1708) a XVII. század halk szavú lírikusa és benne tetőzik ennek a századnak gyönyörűen induló lírája, amelynek Balassi Bálint oly változatos hangjait ütötte meg, a nagy költő csapongva száll hitvesétől, *Dobó Krisztinától* a szép *Losonczy Anna* megsiratott emlékével a bűnös szerelem lép virágaira.

A nemzetietlen korban a XVIII. századnak csak a végén, a nemzeti lélek ébredése idején bukannak fel költői lelkek, hogy részt kérjenek a nemzeti irodalom úttörő munkájából. A komáromi *Fábián Julianna* egyszerű sorsa ellenére is —

szerény csizmadia mester felesége — korának híres költőjével gróf *Gvadányi Józseffel* barátkozik és verses levelezést folytat. Ennek a Fábián Juliannának a varróiskolában találkozik a boldogtalan szerelem lángszavú költője, Csokonai *Vitéz Mihály* Komáromban Lillájával, *Vajda Júliával*, hogy mindjárt örökre el is válják tőle és a tihanyi ekhón mondja el szívének fájdalmas panaszát a holdnak halvány fényén, hol „jajgat és sir elpusztult reményén egy magányos árva szív”.

A sort azután számosan követik. *Kazinczy Klára*, a jeles Palóczy Horváth Ádám költőnek harmadik felesége, Újfalvi Krisztina, a tehetséges *Dukai Takács Judit* (Malvina), aki ébresztő verseivel hatott nemzetére és a keszthelyi helikoni ünnepeknek volt többször diadalmas pályakoszorús költőnöje, *Molnár Borbála*, aki szintén Gvadányi lovasgenerálissal levelezget és annak buzdítására forgatja a tollat, a korán elfeledett *Takács Teréz* és annyi más.

Pesten ügyvédkedik a múlt század elején a fiatal *Kármán József*, gróf Ráday Pál ügyvédje, hogy Fanni hagyományaival hozza lázba a női érzéseket és problémát hagyjon az utókorra, ki is volt az a Fanny, élő személy-e, *Markovicsné* vagy más? Egy magyar hölgy, *Lemouton Emilia* már Petőfi előtt Shakespeare magyar fordításával kísérletezik, bár nem képes visszaadni annak erejét és zsenijét.

A század elején már élnek a nagy magyar nők, akik költőinket ihlették és irodalmunk egére annyi fényességet gyűjtöttek. Kisfaludy Sándor boldog szerelemben egyesül *Szegedy Rózával*, de Berzsenyi Dániel nem érheti el lelkének célját és nem veheti el *Perlaky Juditot*, a nemesdömölki szegény evangélikus pap leányát. Vörösmarty Mihály *Csa-*

jághy Laura távolban merengő szemeiben találja meg élete napját, feledve a Perczel házat, de első szerelmének titkát, *Perczel Etelkát* mélyen szívébe zárja. Kazinczy Ferenc nyugtalan hányódó élete révbe jut Török Sophie grófné oldalán, él és lelkesít minden idők legnagyobb szónokának, Kossuth Lajosnak felesége, *Meszlényi Terézia*, hogy elkísérje urát minden poklon keresztül a számkivetésbe is; Jósika Miklóst a finom lelkű és tollú *Podmaniczky Julia* keze boldogítja, Tompa Mihály a csendes áhítat és a tiszta örömök költője *Zsoldos Emíliaja* mellett találja meg boldogságát és nászra indul a feleségek felesége is, *Szendrey Julia* a szülői tilalom *ellenére* a nemzet lánglelkű lírikusával, hogy később csakugyan eldobja az özvegyi fátyolt, melyet soha nem akaszthatott ismeretlen sírjának meg nem ácsolt fejfájára. Ercsey Julia is megosztja Arany Jánossal az egyszerű sorsot, hogy végig kísérje a későbbi életszakasz diadalmas állomásain.

Ásvai *Jókai Józsefné* Pulay Mária nemzetes asszony pedig Komáromban életet ad a legnagyobb magyar mesemondónak, Jókai Mórnak, akiből prókátort szeretne faragni, nem pedig író és ki-tagadja lelkéből lelkedzett gyermekét, mikor megtudja, hogy egy teátristánét vett el feleségül, akivel aztán mégis szépen megbékül, meglátva annak ragyogó asszonyi kvalitásait. Egy német asszonyt Budán, aki egy szót sem tudott soha magyarul, de szívében, lelkében mégis magyarrá lett, magyar-nak nevei *Toldy Ferencet*, a magyar irodalomtörténet atyját, így alakítja át a magyar föld Schedelné Thallner Jozefát.

A legmonumentálisabb magyar drámai költemény szerzője, Madách Imre, börtönben ül, mialatt felesége Fráter Erzsébet boldogtalanná teszi a jó

férjet és apát és megmérgezi saját életét, hogy azt durva kórházi ágyon fejezze be.

Hatalmas lendületet vett nemzeti irodalmunk a hetvenes évektől kezdve sok jeles írónőt mondhat magáénak; a régiek: Emília, *Vachott Sándorné*, *Kisfaludy Atala* és számosan a divatlapok — az így nevezett szépirodalmi lapokban — hasábjairól lettek ismertekké. De a *Hölgyfutárnak* és társainak még az emléke is elmosódik, hogy helyet adjon az irodalom újabb és fejlettebb hajtásainak, így tűnik fel az újabb magyar irodalom terén *Beniczkyné-Bajza Lenke*, akinek regényei hosszú időn keresztül kedvelt olvasmányai voltak eleven meseszövéseüknél fogva a magyar nőnek, bár túlzásba vitt romantikájával sokan nem értettek egyet (megh. 1905.), *Gyarmathy Zsigáné*, a Petőfi Társaság tagja, kitűnő regényíró, kinek műveit éles megfigyelő és jellemző tehetség szövi át. Gyarmathyné egyébként a kalotaszegi varrottas világhírűvé tételével is hervadhatatlan érdemeket szerzett (megh. 1918.), *Wohl Stefánia* négy nyelven írt szellemes csevegéseket, tárcákat és regényeket testvérével *Júliával* együtt; irodalmi szalonjuk volt Budapesten a nyolcvanas években, melyet politikusok, írók és művészek látogattak (megh. 1889. és 1901.), *Büttner Julia* és *Lina*, az első finom hangulatú elbeszéléseivel, nővére ifjúsági irataival és elbeszéléseivel tűntek fel, *Czöbel Minka* 1890. óta több verskötetet adott ki és a korán elhalt Justh Zsigmonddal egy időben tűnik fel, *Ritoók Emma* az első magyar bölcselődoktor regényei, elbeszélései és esztétikai dolgozatai méltán keltettek nagy feltűnést, Tábori Róbertné *Tutsek Anna* a Kolozsvárról elszakadt író női lélek problémáit elemezi regényeiben és egyúttal a serdülő leánynemzedék lapjának: A

Magyar Lányok-nak a szerkesztője, Szabó Endréne *Nogán Janka* elbeszélései témáinak meleg tónusával és eleven festésével, *Hermann Ottóné* pedig finom lélekrajzával szép helyet biztosítottak maguknak irodalmunkban. *Beniczky Irma* (meghalt 1802.) ifjúsági irodalmunkban vívott ki magának szép nevet.

Történetek kísérletek a hölgyek számára szerkesztett szépirodalmi lapokkal: Magyar Bazár, Divatszalon, ez utóbbinak Szabóné Nogáll Janka adott irodalmi színvonalat, de ezek a folyóiratok versenyével nem tudtak lépést tartani.

Íme elvonultak előttünk a múlt és a tegnap írói, akikől már bizonyos távlat választ el és nem köt velük szemben az a tartózkodás, mely az élőkkel szemben a változások örök törvényei szerint a krónikásnak vétót mond az ellen, hogy élő személyeket történelmi vonatkozásokba kapcsoljon be. Az irodalom élő organizmus, ható ereje hullámzásban van és sokakat arra ösztönöz, hogy egyéniségét, írói felkészültségét annak szolgálatába állítsa. Ma sok, igen sok magyar nő foglalkozik irodalommal, költészettel, akik annak fellendülésében integráns részek és tényezők. De munkájukról és működésükről korai volna leszűrt ítéletet alkotni, ez az irodalomtörténet feladata marad. Vannak elismert női tudósaink, akiknek munkássága legnagyobb tiszteletet érdemel. Végül mozognak az újságírói pályán is hölgyek, akik erre nagy rátermettséget és tehetséget árulnak el.

Szándékosan kerültük a feminizmusnak említését és bírálatát eddig, melyet olyan áramlatnak tartunk, amelynek magyar nők körében sohasem volt gyökere. Magyar nőmozgalmunk hatalmas lendületet vett és a tömegmozgalmak lendítő erejével

tudja akaratát érvényesíteni. Szlovenszón a Magyar Nők Munkaegyesülete az az átfogó országos mozgalom, mely egybekapcsolhatja nagyszerű programjával a” társadalom válaszfalaival szétaggolt magyar női tábort, de a tábornak közös célja mégis csak az, hogy nemzeti érzésünket, nevelésünket és faji öntudatunkat emelje és intézményesen előmozdítsa. Ennek leghatékonyabb eszköze a magyar történelem, amelyben külön fejezet a magyar nő története, mivelődésünknek és nemzetünk fennmaradásának dicsőséges hordozójáé, a *magyar anyáké, magyar hitveské, magyar leányoké.*